

**Т.В.Пастушенко**

**Міжнародна наукова конференція  
“Незабутні сторінки історії нашого народу”  
(до 60-річчя звільнення України від гітлерівських загарбників)**

Міжнародна наукова конференція “Незабутні сторінки історії українського народу”, яка відбулася в Інституті історії України НАН України 17 грудня 2004 р., стала своєрідним завершенням циклу ювілейних заходів із нагоди 60-річчя визволення України від гітлерівських загарбників. Непересічність історичної дати, актуальність тематики Другої світової війни у вітчизняній історичній науці, а також гострота її звучання в суспільстві зібрали на конференцію дослідників з усіх регіонів України та Російської Федерації, журналістів, працівників музейних установ, членів громадських організацій – загалом понад 130 осіб. У роботі конференції взяли участь науковці академічних установ – Інституту історії України НАНУ й Інституту політичних та етнонаціональних відносин НАНУ, Інституту російської історії та Інституту загальної історії Російської академії наук, провідних вузів України: Київського національного університету ім. Т.Шевченка, Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова, Харківського національного університету ім. В.Каразіна, Донецького національного університету, Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, Одеського національного університету ім. І.Мечникова, Криворізького технічного університету, Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького, Переяславського

державного педагогічного університету ім.Г.Сковороди, а також співробітники музейних установ: Меморіального комплексу “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”, Музею історії міста Києва.

Пленарне засідання конференції відкрив директор Інституту історії України НАНУ, академік НАН України *В.Смолій*. Привітавши присутніх із визначною подією – 60-ю річницею визволення України від гітлерівських загарбників, він наголосив на винятковому значенні історичної пам’яті про Велику Вітчизняну війну в суспільно-політичному житті сучасної української громадськості. Характеризуючи основні етапи розвитку історіографії Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, В.Смолій окреслив перспективи наукового пошуку в даній галузі історичних знань. За його словами, продовжує залишатися актуальним визначення геополітичного місця України у передвоєнний та воєнний періоди, оцінка зовнішньополітичних наслідків війни. Окремим напрямом наукового пошуку має залишатися з’ясування демографічних і матеріальних втрат республіки, вплив війни на психологію населення, його світогляд, звичаї, побут. На часі – перехід від масштабних батальних полотен до прискіпливих детальних розвідок про кожну з великих битв і менш значних боїв. Академік В.Смолій акцентував увагу присутніх на актуальності для сучасної вітчизняної науки пошуку та залучення до обігу нових джерел, насамперед з архівів Російської Федерації й Німеччини, де зберігається основний масив документів із цього історичного періоду. Тільки на основі нової, всебічної джерельної бази, наголосив В.Смолій, можна переосмислити весь період Другої світової війни, генеруючи при цьому нові методичні прийоми, авангардні концептуальні підходи. Навіть такий короткий перелік малодосліджених і сфальсифікованих проблем історії України періоду Другої світової війни переконливо свідчить про нагальну необхідність подальшого осмислення цього історичного процесу.

Широкий спектр питань про місце і роль України й українського народу у Великій Вітчизняній війні порушив у своєму виступі академік НАН України *П.Тронько*. Розпочинаючи свою промову, він нагадав, що нинішня конференція відбувається напередодні великої дати – 60-річчя Перемоги, однієї з найбільших історичних подій ХХ ст. Коротко зупинившись на основних етапах та найважливіших подіях цієї війни, вчений приділив значну увагу проблемі “ціни Перемоги”, яку заплатила Україна, величезним втратам як серед цивільних громадян, так і серед військовослужбовців. Академік П.Тронько висловив надзвичайну стурбованість тими обставинами, що останнім часом у багатьох академічних виданнях, вузівських і шкільних підручниках, художніх творах, кінофільмах, через засоби масової інформації події Великої Вітчизняної війни висвітлюються у викривленому вигляді, замовчується або відкидається вирішальний внесок Радянського Союзу в Перемогу над нацизмом та її історичне значення, часто спотворюються складові Перемоги — героїзм воїнів і трудівників тилу, патріотизм і дружба народів Радянського Союзу. На переконання доповідача, такий підхід не має нічого спільного із принципами наукової та історичної правди минулого нашого народу, веде до формування нігілістичного ставлення до життя й діяльності старших поколінь своєї Вітчизни, деформує духовність.

Академік П.Тронько наголосив, що священним покликанням повоєнних поколінь є збереження історичної пам’яті в нашому суспільстві, створення правдивого наукового і художнього літописів безсмертного подвигу народів нашої країни у Великій Вітчизняній війні. На часі є створення повноцінного, на основі широкого кола архівних джерел, наукового дослідження “Україна в роки Другої світової війни”. Для чого, на думку доповідача, є важливим збір спогадів учасників війни, до якого необхідно залучити школярів і студентів. Нині надзвичайно ва-

жливо відновити у суспільстві почуття справжнього патріотизму як найважливішої духовної і соціальної цінності. Тому патріотичному вихованню молоді необхідно надати державний статус, для чого слід опрацювати національну програму патріотичного виховання молоді з урахуванням історичного досвіду, який забезпечив Перемогу у цій війні.

Критичним осмисленням сучасної історіографічної ситуації, кризових явищ у воєнно-історичній науці позначена доповідь зав. відділу історії України періоду Другої світової війни, д-ра іст. наук *О.Лисенка*. Серед основних проблем є помітна політизація цієї теми у суспільстві та відсутність у наукових і громадських дискусіях стратегії толерантності. Саме у подоланні тоталітарного способу мислення як з боку авторів, які незмінно стоять на позиціях, вироблених у 60–80-х рр., так і з боку істориків молодшого покоління і тих учених, які цілком стали на платформу критичного ставлення до радянського спадку, доповідач вбачає поступ у розвитку української історіографії воєнної доби.

Відзначаючи здобутки українських істориків, *О.Лисенко* виділив основні напрями деструкції міфів: характер бойових дій на фронті та у ворожому тилу, комуністичний рух Опору, втрати радянських збройних сил, самостійницький рух, військовий полон, використання Третім райхом примусової праці оstarбайтерів, репресії сталінського режиму та ін. Однією з позитивних рис новітньої вітчизняної історіографії став україноцентризм. Водночас говорити про “нову наукову революцію”, що відбувається в сучасній вітчизняній історіографії стосовно проблематики Другої світової війни, можна з великим застереженням, оскільки більшість наукових досліджень охоплюють значні території та хронологічні межі, мають поверховий, описовий характер, позбавлені евристичного потенціалу, а єдиною заслугою їх виконавців є введення до обігу однотипного емпіричного матеріалу.

Окремої, детальної розмови, на думку *О.Лисенка*, заслуговує понятійний апарат сучасної воєнно-історичної науки. Дослідники оперують масивом архаїчних словосполучень, контрпродуктивних ідеологем, які творилися ще в епоху сталінізму і перекочували у праці сучасних авторів. Оновлення термінологічної бази також вимагає інтелектуальних зусиль, широкої дискусії. Найважливішими напрямками розвитку вітчизняної науки доповідач вбачає у спеціалізації фахівців, які займаються проблематикою Другої світової війни. Перехід від масштабних політичних полотен, битв, економічних, соціокультурних звершень до живого імпульсу історичного буття – такою уявляється доповідачеві найближча перспектива досліджень даного періоду нашого минулого.

Концептуального осмислення й переосмислення вимагає практично кожен помітний, знаковий процес воєнного періоду, кожна сфера життєдіяльності тогочасного суспільного організму – ідеологія, соціально-економічна, культурна сфери, настрої та морально-психологічний стан населення. З огляду на викладене вище, серед найбільш перспективних напрямів у найближчому майбутньому, на переконання доповідача, перебуватиме соціальна історія. При цьому йдеться про вивчення насамперед мікропроцесів, історії “малих світів”, певних груп, категорій та верств українського населення, короткотермінових, ситуативних асоціацій, які формувалися безпосередньо під впливом подій і трансформувалися в залежності від їх перебігу.

Ідеї, що прозвучали у виступі *О.Лисенка*, знайшли розвиток у доповідях науковців, які виступили на пленарному засіданні. Як методологічну проблему інтерпретував питання про необхідність деромантизації історії війни д-р іст. наук *О.Удод*. Антропологічний аспект воєнної історії прозвучав у доповіді історика з Москви, канд. іст. наук *В.Зими*, який простежив роль російського менталітету у

війні 1941–1945 рр. На маловідомих фактах визволення Правобережної України зупинився д-р іст. наук, проф. *В.Король*. Відомий російський дослідник, канд. іст. наук *В.Земсков* зосередив увагу на недостатньо дослідженому питанні про долю радянських репатріантів у СРСР (1944–1947 рр). Погляди американських істориків і політологів на дискусію між США, Англією та СРСР стосовно західних кордонів Радянського Союзу впродовж Другої світової війни представив зав. центром воєнних конфліктів ХХ ст. Інституту загальної історії РАН, канд. іст. наук *М.Мягков*.

Різноманітність тем, напрямів та методологічних підходів у дослідженні історії Другої світової війни продемонстрували виступи й повідомлення під час засідань у чотирьох секціях: “Історіографія, методологія, джерелознавство і проблеми історичної пам’яті”, “Військові дії, військово-промисловий комплекс, рух Опору”, “Життя окупованої України” та “Суспільно-політичні й соціокультурні процеси воєнної пори”. Історіографічні та джерелознавчі дослідження окремих аспектів історії України у Другій світовій війні представили доктори іст. наук *В.Стецкевич* та *В.Шевченко*, кандидати іст. наук *О.Марущенко*, *І.Мазило*, *М.Дубик*, співробітниця Музею історії міста Києва *Т.Євстаф’єва*. Безпосередньо визвольним боям в Україні були присвячені виступи докторів іст. наук *В.Кучера*, *І.Муковського*, *В.Сергійчука*, *Є.Склярєнка*, кандидатів іст. наук *Д.Ведєнєєва*, *С.Гальчака*, *В.Корнієнка*, *Л.Кочерги*. Новий, нетрадиційний погляд на хрестоматійні факти, події, військових діячів Великої Вітчизняної війни репрезентували д-р іст. наук *В.Невежин*, кандидати іст. наук *В.Коваль*, *В.Гриневич*, *В.Дорошкевич*, *В.Макаручук*, *І.Патриляк*. Виступи кандидатів іст. наук *М.Головка*, *С.Сидорова*, *Г.Стародубець*, *В.Шайкана*, дослідників *А.Кентія*, *С.Бутка*, *В.Гінди*, *В.Мазурка* були присвячені проблематичним питанням радянського партизанського руху, діяльності ОУН і УПА.

Позитивною рисою нинішньої конференції стало збільшення кількості науковців, які займаються проблематикою окупаційної політики гітлерівців в Україні та життям підкупаційного населення. У виступах канд. іст. наук *В.Шайкан* та молодого науковця *І.Дерейка* дискутувалися проблеми колабораціонізму в Україні у роки Другої світової війни. Різні аспекти окупаційної дійсності розглянули у своїх виступах кандидати іст. наук *Т.Першина*, *О.Кучерук*, відомий дослідник історії м.Києва *Д.Малаков*, аспіранти Інституту історії України *О.Гончаренко*, *Т.Заболотна*, *Т.Пастушенко*. Науковці з Одеси, кандидати іст. наук *М.Михайлуца* та *В.Щетніков*, аспірантка *В.Хаджираєва* оголосили результати пошукових зусиль у напрямі вивчення політики румунських окупантів у Трансністрії. Київські дослідники, кандати іст. наук *О.Буцко*, *О.Потильчак*, *В.Левикін* у своїх виступах окреслили проблематику військового полону (як радянського, так і німецького). Повідомлення учасників конференції засвідчили увагу до поглибленого осягнення суспільно-політичних і соціокультурних процесів в Україні у роки війни, питань функціонування військово-промислового комплексу (повідомлення кандидатів іст. наук *В.Волинця*, *І.Мазила*, *О.Перехреста*, *Л.Хойнацької*, *П.Чернеги*, молодих науковців *М.Лободи*, *І.Поїздник*). Про діяльність радянських репресивних органів в Україні у роки війни ішлося у виступах кандидатів іст. наук *Т.Вронської*, *Д.Омельчука*, *А.Шевченка*.

Більшість матеріалів, представлених на конференції, виконані в традиціях позитивізму. Водночас прозвучали виступи, в яких ішлося про найновіші напрями європейських істориків. Так, у руслі усної історії працює харківська дослідниця *Г.Грінченко*. Виразно науковими, академічними підходами вирізняється джерелознавча розвідка *В.Нахмановича* про реалізацію проекту “Бабин Яр: людина, влада, історія”. Поеднання музейних традицій і нових історичних методів дослідження проблемних питань воєнної історії представили у своїх повідомлен-

нях співробітники Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. У їхніх виступах ішлося про важливу роль музейних установ у збереженні та вшануванні історичної пам'яті, формуванні джерельної бази для подальших наукових досліджень.

На конференції під час виступів були репрезентовані нові книги українських науковців – науково-документальна розвідка Л.Трохименко “Легендарний генерал: Документальна розвідка”, присвячена видатному українському воєначальнику і дипломату часів Великої Вітчизняної війни, генерал-лейтенанту К.М.Дерев'янку, збірник спогадів “Невигадане. Усні історії оstarбайтерів”, підготовлений Г.Грінченко й монографія О.Потильчака “Радянський військовий полон та інтернування в Україні (1939–1954)”. У ході роботи конференції було оприлюднено чимало нових фактів, статистичних даних, обговорено перспективи нових напрямів досліджень, налагоджено контакти між науковцями України і Російської Федерації, різних регіонів нашої держави.

Традиційно гостру дискусію серед учасників конференції викликали питання оцінки ролі й місця подій Великої Вітчизняної війни в історичній пам'яті українського суспільства. Ініціаторами дискусії стали керівник центру захисту правди історії Великої Вітчизняної війни Організації ветеранів України, канд. іст. наук *Б.Яцко*, член ради Організації ветеранів України, заступник керівника названого вище центру, д-р іст. наук, проф. *Ю.Шиловцев*, перший заступник голови Комітету ветеранів війни, член ради Організації ветеранів України, контр-адмірал *Ю.Короткін*. На думку представників ветеранських організацій, концепція історії Великої Вітчизняної війни, що утверджується сьогодні, не здатна закласти підвалини для виховання молодого покоління у патріотичному дусі, оскільки нехтує героїзмом радянського народу. Виступаючи вказували на поверхове вивчення у школах і вузах України історії Другої світової війни, внеску Радянського Союзу у Перемогу, невиважені підходи авторів підручників з історії до викладу подій із цього періоду. У ході обговорення даного спектру питань виступили д-р іст. наук *Р.Симоненко*, директор бібліотеки ім.О.Ольжича, канд. іст. наук *О.Кучерук*, професор Київського національного університету ім. Т.Шевченка, д-р іст. наук *В.Король*.

Завершуючи роботу конференції, О.Лисенко висловив думку про існування нагальної необхідності координації зусиль фахівців, які вивчають воєнну проблематику. Він запропонував присутнім створити асоціацію істориків Другої світової війни, основними завданнями якої буде популяризація знань з історії війни серед широких кіл громадськості через наукові публікації і засоби масової інформації. Присутні на конференції науковці схвалили основні завдання майбутньої асоціації, серед яких буде сприяння державним органам у вирішенні складних питань, пов'язаних із подіями і наслідками Другої світової війни, нагромадження банку документальних даних і наративних джерел з історії війни, створення власного сайту в Інтернеті. Членами асоціації можуть бути фахівці з історії Другої світової війни, активісти пошукової роботи, вчителі, викладачі середніх та вищих навчальних закладів. Її керівним органом було визначено раду у складі 7 осіб, у тому числі голова, заступник, скарбник і секретар. Витратні кошти асоціації планується формувати зі щорічних членських внесків і добровільних пожертв окремих осіб та організацій. Кошти з її бюджету витрачатимуться на видання бюлетня та інші заходи. У ньому друкуватиметься інформація про наукові конференції, затверджені і захищені кандидатські та докторські дисертації, про лауреатів різноманітних премій за праці в галузі історії Другої світової війни.

Матеріали міжнародної конференції будуть опубліковані окремим виданням.